

ATT Areena -keskustelu: Avatullakin aineistolla on omistajansa

Fakta Julkaistu 15.05.2015 klo 15:16 Kirjoittaja Heidi Laine

Avoimesti verkossa saatavilla olevat artikkelit ja aineistot ovat vapaata riistaa, perinteisessä jornaalissa julkaistu tutkimus ja omalle koneelle talletettu data puolestaan hyvässä tallessa kasvamassa korkoa, vai kuinka? Väärin, vastaavat ATT-hankkeen oikeuksien hallinta -työryhmän tekijänoikeusasiantuntijat Pirjo Kontkanen ja Maria Rehbinder. Avoin julkaiseminen ei poista tekijänoikeutta eikä tiedon hamstraaminen edistä kenenkään uraa.

Nykyisessä avoimesta tieteestä käytävässä keskustelussa unohtuu helposti, että tieteellinen tieto on lähtökohtaisesti avointa. Uutta ovat lähinnä digitalisaation mukanaan tuomat julkaisemisen tavat. ”Tutkimustulokset ovat yleensä aina avoimia, koska ilman, että tutkija julkaisee tuloksia, hän ei etene uralla. Omistajuus niihin ei tietenkään siirry kenellekään, eli siitä huolimatta, että tulokset ovat avoimesti tiedossa, niiden käyttämisestä päättää edelleen omistaja. Sen sijaan tutkimukseen liittyvät aineistot eivät ole perinteisesti olleet avoimia ja sitä nyt tavoitellaan”, lakimies Pirjo Kontkanen toteaa.

Tieteellisen villin lännen luomisen sijaan avoin verkkojulkaiseminen todennäköisesti jopa vähentää räikeimpiä hyvän tieteellisen käytännön loukkauksia. Tekijänoikeusasiamies Maria Rehbinder uskoo, että avoimuus vaikeuttaa plagioimista. ”Plagioinnista kiinnijääminen tulee koko ajan helpottumaan. Konelukevat hakupalvelut etsivät verkosta tekstinpätkiä ja tunnistavat yhtenevyydet.”

Maria Rehbinder puhumassa Työryhmäseminaarissa 27.3.2015. Kuva Tuukka Troberg

Kokonaan plagioiminen tuskin katoaa. Rehbinder muistuttaa, että plagioiminen on ilmiönä monisyinen: ”Tekijänoikeusrikkomus on aina plagiaatti, mutta plagiaatti ei aina ole tekijänoikeusrikkomus.” Pirjo Kontkanen puolestaan suitsii idealistisimpia käsityksiä, joiden mukaan sitä mikä on avointa, ei voi varastaa, muistuttamalla, että niin kauan kuin on oikeuksia, on myös oikeusrikkomuksia. ”Vaikka jokin on saatavilla avoimesti, se on silti jonkun omistamaa, ja/tai jollakin on siihen oikeuksia, esimerkiksi oikeus tulla tunnustetuksi ja nimetyksi. Tämän voi ”viedä”.”

Neuvoja ja linjauksia datan avaamiseen

Pirjo Kontkanen työskentelee Helsingin yliopistossa, Maria Rehbinderin työmaa on Aalto-yliopistossa, Taideyliopistossa ja Metropolia-ammattikorkeakoulussa. Molemmat neuvovat työkseen tutkijoita tekijänoikeuksiin liittyvissä kysymyksissä. Avoimen tieteen kysymykset työllistävät heitä lisäksi ATT-hankkeen oikeuksien hallinta -työryhmän jäseninä.

Työsarkaa kaksikolla siis riittää, mutta ehkä hiukan yllättäen tutkijoiden datan avaamiseen liittyvät kysymykset ovat toistaiseksi olleet harvassa. ”Datan avaaminen ei ole vielä tutkijoiden

enemmistölle arkipäivää, toisin kuin julkaisujen avoimuus, joka alkaa olla ilmiönä itsestäänselvyys. Mitä enemmän rahoittajat vaativat datan avoimuutta, sitä enemmän se tulee mietityttämään tutkijoita. Esimerkiksi kun Suomen Akatemia ryhtyi vaatimaan aineistohallintasuunnitelmaa, alkoi sitä koskevia kyselyjä tulla”, Pirjo Kontkanen pohtii.

Maria Reh binder huomauttaa, että monet tutkijat ovat tukipalveluissa työskenteleviä paremmin perillä datanhallinnan kysymyksistä. Tutkijoiden perehtyneisyys kuitenkin vaihtelee suuresti tutkimusaloittain, jopa hankkeittain. Reh binder toivoisi entistä useamman tutkijan olevan tietoinen erityisesti [Creative Commons -lisensseistä](#) ja myös käyttävän niitä. CC-lisenssit ovat tutkijalle yksinkertainen tapa määritellä ja turvata oikeudet oman työn tuloksiin ja toisaalta mahdollistaa niiden laaja leviäminen, joka kasvattaa tutkijan mainetta ja tulosten vaikuttavuutta. Reh binderin mukaan CC-lisenssien etuna on niiden selkeys ja kansainvälinen tunnettuus.

Pirjo Kontkasan neuvo ensimmäistä kertaa aineistoaan avaavalle tutkijalle on yksinkertainen: ”Kysy neuvoa oman organisaatiosi lakiasiantuntijoilta.” Kontkanen pitää avoimuuden laajentamista julkaisuista ja datasta tutkimusmenetelmiin ja -prosesseihin niin kutsutun Open Notebook Science - tutkimuksen hengessä kiinnostavana, mutta kehottaa terveeseen varovaisuuteen. ”Tutkimuksen tekeminen on ajatusten vaihtoa ja sikäli prosessin avaaminen voi olla hyvä asia, kunhan sen tekee tietoisena riskeistä. Kun avaat ajatuksesi verkossa, ne ovat käytännössä vapaata riistaa – ideat eivät saa suojaa”, hän varoittaa.

Helsingin yliopisto julkaisi äskettäin datapolitiikan. Sekä Reh binder että Kontkanen osallistuivat politiikan valmisteluun, Reh binder datapolitiikkaa työstäneen ryhmän jäsenenä, Kontkanen viran puolesta tekstiä kommentoien. Kontkasan kohdalla suurin työ, eli politiikan jalkauttamisessa avustaminen, on vielä edessä.

Reh binder kiittää lopputulosta kunnianhimoiseksi. Monet suomalaiset yliopistot ovat seuraamassa HY:n esimerkkiä ja joko jo kirjoittavat omia politiikkojaan tai suunnittelevat työhön ryhtymistä. Aalto-yliopisto kuuluu viimeksi mainittuihin. ”Tarkoitus on saada jotain aikaan kuluvan vuoden aikana. Datapolitiikka ei ole asia, joka noin vain heitetään ilmoille. Se edellyttää sitoutumista ja resursseja”, Reh binder sanoo. Haasteita riittää, mutta hänen mukaansa Aallolle tyypillisen yritysten kanssa tehtävän sopimustutkimuksen huomioimisen osalta ei ole ainakaan vielä ilmennyt ongelmia.

Lainsäädäntö kaipaa päivitystä digiaikaan

Vaikka yliopistojen käytännöt ja tutkijoiden taidot ovat päivittymässä vastaamaan avoimuuden ja digitaalisuuden vaatimuksiin, jarruttaa lainsäädäntö kehitystä. Eräs lainsäädännöllinen pullonkaula, jonka poistamista tiedeyhteisö odottaa, liittyy tiedonlouhintaan. Menetelmä tarkoittaa laajojen olemassa olevien tietovarantojen prosessointia erilaisten algoritmien avulla uuden informaation löytämiseksi. Pirjo Kontkasan mukaan tiedon hakeminen sinänsä ei ehkä ole ongelma, mutta kerätyn aineiston käyttämiseen nykyisen tekijänoikeuslain nojalla liittyy ongelmia.

Tekijänoikeuslaki antaa mahdollisuuden sopia aineiston käytöstä, mistä esimerkkejä ovat muun muassa Kopioston Digilupa sekä [Kopioston ja Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston solmima sopimus](#) tutkimukseen kerättyjen digitaalisten tekijänoikeuden alaisten aineistokokonaisuuksien arkistoinnista ja uudelleen käytöstä. Erillissopimusten tie on kuitenkin työläs. Kontkanen muistuttaa, että verkossa on paljon sellaistaakin materiaalia, joihin tekijänoikeusjärjestöt eivät pysty antamaan käyttöoikeuksia, mikä tekee sopimisesta entistä fragmentoituneempaa. Hän kuitenkin kiittää kustantajien piirissä virinnyttä myönteisyyttä sopimusjärjestelyjä kohtaan.

Digitalisaation haasteisiin yritetään löytää EU:n tasolla vastauksia komission [Eurooppa 2020](#) -strategiaan kuuluvan [Digital Agenda](#) -pilarin avulla. Komissio julkaisi tavoitteeseen liittyen [Digital Single Market](#) -osastrategian, joka koostuu kuudestatoista aloitteesta. Maria Rehbinder ei usko komission toimenpiteiden tuovan nopeaa ratkaisua tilanteeseen, sillä yleisellä tasolla liikkuvista aloitteista on vielä matkaa direktiiveihin tai asetukseen.

Eurooppalainen tutkiva yhteisö pyrkii nopeuttamaan muutosta pitämällä yllä aiheesta käytävää keskustelua. Komission Digital Single Market -julkistuksen kanssa samana päivänä 6.5.2015 lanseerattiin [The Hague Declaration](#), jonka ydinviesteihin kuuluu tiedon avoimuuden nostaminen merkittäväksi yhteiskunnalliseksi arvoksi ja voimavaraksi. Jos jokin on avoimesti ihmisen luettavissa, sen pitäisi olla myös avoimesti koneluettavissa, julistustekstissä todetaan. Suomalaisista organisaatioista julkistuksen ovat allekirjoittaneet muiden muassa [Kansalliskirjasto ja CSC](#).

Sekä Pirjo Kontkanen että Maria Rehbinder kuitenkin huomauttavat, että tekijänoikeuslainsäädäntöön liittyvät kysymykset ovat helpommin ratkaistavissa kuin henkilötietosuoja koskevat pulmat. Henkilötietoja sisältävien arkaluonteisten aineistojen tutkimuskäytön haasteisiin pureuduttiin [ATT Areena -juttusarjan ensimmäisessä osassa, Kuopion yliopistollisen sairaalan tiedepalvelukeskuksen kehittämispäällikön Arja Halkoahon haastattelussa](#).

Lisätietoja

- [Creative Commons -lisenssit](#)
- [Tiedote Kopioston ja Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston sopimuksesta](#)
- [Eurooppa 2020 -strategia](#)
- [Digital Agenda for Europe](#)
- [Digital Single Market -strategia](#)
- [The Hague Declaration](#)